

УДК: 338:43.03 639.086

СУЧАСНИЙ СТАН ЗЕМЕЛЬНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

В. В. Бугайчук, аспірант*

*Науковий керівник - к.е.н, професор Павловська Л.Д.
Житомирського національного агроєкологічного університету

Розглянуто інтенсивність і ефективність використання земельно-ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств Житомирської області та обґрунтовано напрями щодо їх зростання.

Ключові слова: земельно-ресурсний потенціал, інтенсивність та ефективність використання земельних угідь, сільськогосподарські угіддя, орендна плата.

Постановка проблеми. Економічні зміни в Україні, що відбулися за останні роки, значно вплинули на структуру, характер і тенденції землекористування. Через відсутність цілісної земельної політики, належної законодавчої бази, ефективного державного регулювання земельне питання стало вкрай політизованим, а перехід землі до ефективних користувачів практично заблоковано. Сьогодні у відносинах «людина-земля» у спотвореному переплетінні відображено майже всі накопичені проблеми життя суспільства. Для їх комплексного розв'язання потрібна тривала і клопітка робота щодо забезпечення підвищення ефективності і інтенсивності використання земельних ресурсів України.

Аналіз останніх наукових досліджень. Теоретичні і практичні аспекти використання земе-

льно-ресурсного потенціалу аграрних підприємств в умовах трансформації земельних відносин та заходи збереження і відтворення земельних ресурсів знайшли своє відображення в працях відомих вчених таких як: В.М. Будзяк, Д.С. Добряк, А.С. Даниленко, Л.Я. Новаковський, П.Т. Саблук, А.М. Третяк, О.М. Шпичак, В.В. Юрчишин та інших. Однак, вдосконалення механізму раціонального використання земельних ресурсів й обґрунтування системи заходів з відновлення їх продуктивності потребує постійних досліджень.

Метою статті є здійснення оцінки інтенсивності і ефективності використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах Житомирської області та обґрунтування пропозицій щодо їх підвищення.

Виклад основного матеріалу досліджен-

ня. Земля – найбільше природне багатство, яке використовує людина для забезпечення своїх потреб матеріальними благами: продуктами харчування, промисловими товарами, послугами та умовами. Серед категорій земель найважливіше економічне значення належить землям сільськогосподарського призначення, тобто такі, що надані для потреб сільського господарства. До земель сільськогосподарського призначення належать: сільськогосподарські угіддя (рілля, багаторічні насадження, сіножаті, пасовища та перелоги); несільськогосподарські угіддя (господарські шляхи і прогони, позахисні лісові смуги та інші захисні насадження, крім тих, що віднесені до земель лісгосподарського призначення, землі під господарськими будівлями і дворами, землі під інфраструктурою оптових ринків сільськогосподарської продукції, землі тимчасової консервації тощо) [3, с. 18].

В Україні наразі так і не створено прозорого ринку земель сільськогосподарського призначення; через неефективний перерозподіл власності виявилася зруйнованою матеріально-технічна база великого товарного виробництва, знизилася продуктивність сільськогосподарського виробництва, посилюється ціновий диспаритет. У процесі здійснення земельної реформи так і не проведено екологізацію землекористування. На значних територіях меліоративні системи припинили свою дію, проте ці землі й досі вважаються зрошуваними або осушеними. Певна частина площ продуктивних угідь втратила економічну родючість: засолена, заболочена, заросла лісом.

Серед найважливіших невирішених проблем у земельних відносинах залишається капіталізація землі як базового активу. Інвестувати у виробничу сферу за умови нерозвинутого земельного ринку України стає ризикованим. Вітчизняний та іноземний бізнес демонструє готовність до більшого економічного освоєння території України, розвитку її інфраструктури, проте лише за умови обґрунтованої територіальної організації господарства, гарантії стабільності земельної політики, досконалості правового базису землекористування, яких в Україні нема.

За даними державного комітету статистики України на 1 січня 2013 р. 1289,7 тис. га сільськогосподарських угідь перебуває у власності державних сільськогосподарських підприємств, а 791,9 тис. га у власності громадян. Власники земельних угідь самостійно використовують їх у сільськогосподарському виробництві, а також здають в оренду [7].

За даними Держкомзему України, станом на 1 січня 2013 р., зареєстровано 4571,9 тис. договорів оренди землі, з них терміном на 1-5 рр. – 59,7 % а на строк 10 та більше років – лише 10,3 %. Середній розмір орендної плати за 2012 р. становив 218,3 грн за га. У 2012 р. за оренду земель виплачено 3,8 млрд. грн. Площа земель,

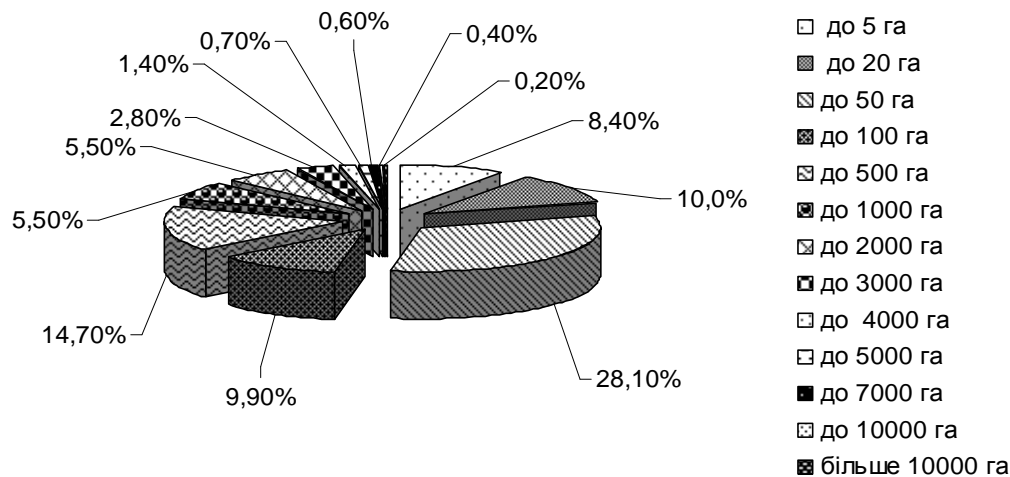
переданих в оренду власниками земельних часток (паїв), становить 17,4 млн. га, це 63 % від розпайованих земель. Середня нормативна грошова оцінка станом на 01.01.2013 р. становить 11284,1 грн. за гектар ріллі, тобто орендар сплачує лише 1,9 % вартості землі (тоді як депозитні ставки по банківських вкладах становлять близько 20 %). Складність процедури надання в оренду земельних ділянок, проблеми зі стягненням орендної плати перешкоджають селянам отримати повну віддачу від своєї землі. Безальтернативність оренди обумовлює повну залежність орендодавців від орендарів, які часто безвідповідально використовують ґрунтовий покрив.

Оренда землі є економічно не вигідною власникам земельних часток. За минулий, 2012 р. по Житомирській області належало виплатити орендної плати 2762,9 тис. грн., що в розрахунку за 1 гектар на рік складає 243,42 грн. На 1 січня 2013 року власникам земельних часток (паїв) виплачено понад 2293,0 тис. грн. орендної плати, що становить 83 % від нарахованої. Серед форм орендної плати, по Житомирській області, найбільшу частку займає натуральна (оплата сільськогосподарською продукцією) – 80 %, відробіткова (наданням послуг) – 14 % і грошова лише – 6 % [9].

За твердженнями керівників сільськогосподарських підприємств, орендна плата є для їх більшості обтяжливою, через низькі врожаї, високі ціни на мінеральні і органічні добрива, диспаритет цін на сільськогосподарську продукцію, недостатню державну підтримку та інші чинники, що обумовлюють складне їх фінансове становище. Ще в 90-х роках кожне підприємство сільськогосподарського призначення могло обробляти від 7 до 10 тис. га. За 2011 р., у Житомирській області, близько 36,6 % агроформувань здійснюють сільськогосподарську діяльність на загальній земельній площі до 50 га, і лише 10 % підприємств мають загальну площу обробітку від 7000 до 10000 га.

Розподіл діючих сільськогосподарських підприємств за розміром сільськогосподарських угідь наведено на рисунку 1.

Втім, в Україні набуває значного поширення концентрація землекористувань через оренду, але створені надвеликі фірми на орендованій землі, які диверсифікують свій капітал лише з розрахунку на прибутки, ведуть виснажливе монокультурне землеробство, не дбають про відтворення родючості ґрунтів. З метою забезпечення раціонального використання земельно-ресурсного потенціалу, запобігання поширенню монополії важливими є пропозиції провідних науковців і практиків встановити обмеження максимальних площ оренди в одному підприємстві, і основним напрямом розвитку землекористування має стати кооперація на засадах вдалого поєднання цінностей демократії та індивідуального економічного інтересу [2, с. 116].

Рис.1. Розподіл сільськогосподарських підприємств Житомирської області за загальною земельною площею, %

Джерело: розроблено за даними Головного управління статистики у Житомирській області [7].

В аграрному секторі земельні ресурси – головний засіб виробництва, найважливіша складова частина ресурсної бази землеробства. Основна частина цих земель зайнята сільськогосподарськими угіддями: ріллею, сіножатями, пасовищами, садами тощо. Саме їх використовують як основний засіб виробництва у сільському гос-

подарстві. А характер і якість земель, родючість сільськогосподарських угідь визначають ефективність аграрного виробництва і можливість розв'язання продовольчої проблеми країни [1, с. 86]. Ефективність використання землі в аграрних підприємствах визначається системою натуральних та вартісних показників, які наведені у таблиці 1.

Таблиця 1

Ефективність використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах Житомирської області

Показники	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	Відхилення 2011 р. до 2007р.	
						+ -	у %
Урожайність, ц/га	23,1	29,6	31,1	29,4	39,3	16,2	70,1
Вироблено на 100 га ріллі зерна, тис. т	55,9	84,2	97,0	85,1	119,7	63,8	114,0
Вироблено на 100 га с.-г. угідь молока, тис. т	41,9	40,2	39,7	38,1	37,6	- 4,3	- 10,3
Вироблено на 100 га ріллі свинини, тис. т	1,7	1,5	1,8	2,0	2,2	0,5	29,4
Вироблено на 100 га с.-г. угідь яловичини, тис. т	1,5	1,5	1,2	1,2	1,1	0,4	- 26,7
Вироблено на 100 га зернових м'яса птиці, тис. т	1,0	0,7	0,9	1,2	1,0	-	-
Одержано на 100 га с.-г. угідь валової продукції, тис. грн.	195,3	209,9	217,3	137,3	182,6	- 12,7	- 6,5
Землевіддача, грн.	0,25	0,25	0,26	0,17	0,22	- 0,3	- 12,0

* Джерело: власні дослідження.

У Житомирській області, за 2007-2011рр., дані таблиці 1 ілюструють деяке підвищення ефективності використання земельних ресурсів. Так, за досліджуваний період за показниками галузі рослинництва спостерігається зростання урожайності зернових на 16,2 ц/га, або на 70,1 %. Це в свою чергу обумовило збільшення виробництва зерна на 100 га ріллі на 14,0 %. Така ситуація визначається приділенням більшої уваги аграріїв області до виробництва найприбутковіших видів сільськогосподарської продукції. Втім, по галузі тваринництва спостерігається зменшення виробництва на 100 га сільськогосподарських угідь: молока на 10,3 % і яловичини на 26,7 %. Це відбулося за рахунок зменшення поголів'я ВРХ та обсягів виробництва продукції галузі скотарства.

На практиці для більшої достовірності визначення ефективності використання земельних

ресурсів найчастіше застосовують вартісні показники. Так, у сільськогосподарському виробництві Житомирської області, за 2007-2011 р., одержано валової продукції на 100 га сільськогосподарських угідь менше на 6,5 %, рівень землевіддачі зменшився на 12,0 %. Це вказує на те, що сільськогосподарським підприємствам області необхідно більше приділяти уваги відтворенню родючості земельних ресурсів і більш раціональному їх використанню. Особливо це стосується кормової площі, що дасть можливість забезпечити тваринництво кормами і, наростити обсяги виробництва тваринницької продукції.

Особливості землі, як засобу виробництва зауважуються і в теорії, і в практиці раціонального її використання. Людина може впливати як на поліпшення родючості ґрунтів так і навпаки. Тому дуже доцільним є підбір системи обробітку та

застосування нових технологій та техніки при виробництві сільськогосподарської продукції.

Землекористування має бути раціональним та інтенсивним (табл. 2).

Таблиця 2

**Інтенсивність використання земельних ресурсів
у сільськогосподарських підприємствах Житомирської області**

Показники	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	Відхилення 2011 р. до 2007р. (+, -)
Рівень господарського використання земель, %	96,0	96,4	97,2	97,7	98,0	2,00
Рівень розораності земель, %	90,5	91,8	92,6	93,0	93,3	2,80
Рівень меліорованості земель, %	88,0	87,0	87,0	86,0	86,0	-2,00
Питома вага інтенсивних культур у загальній посівній площі, %	10,9	11,0	11,0	12,0	12,0	1,10

* Джерело: власні дослідження.

За даними таблиці 2, спостерігається підвищення інтенсивності використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах Житомирської області. Про це засвідчує зростання наступних показників: рівня господарського використання землі на 2,0 % та питомої ваги інтенсивних культур у загальній посівній площі на 1,1 %. Проте спостерігається високий рівень розораності земель – 93,3 % у сільськогосподарських підприємствах Житомирської області, що свідчить про надзвичайно інтенсивну, нераціональну їх експлуатацію. Так, в Україні у середньому цей рівень за останні десятиріччя становив 89% і

був одним із найвищих у світі. Зростання рівня розораності земель означає зменшення площ сіножатей та пасовищ, а значить і зменшення можливостей отримати дешеву тваринницьку продукцію.

Висновок. Отже, у сільськогосподарських підприємствах Житомирської області необхідно знизити рівень інтенсивності використання земель шляхом виведення площі ріллі під сінокоси і пасовища, що дасть можливість підвищити економічну родючість ґрунту і ефективність їх господарського використання.

Список використаної літератури:

1. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств: навч. посіб. 2-е вид., доп. і перероб. / В. Г. Андрійчук. – К.:КНЕУ, 2002. – 624 с.
2. Горбонос Ф. В. Економіка підприємств: підруч. за ред. / Ф.В. Горбонос, Г. В. Черевко, Н. Ф. Павленчик, А. О. Павленчик. – К.: Знання, 2010. – 463 с.
3. Головне управління Держкомзему у Житомирській області www.dkzem.zt.ua.
4. Земельний Кодекс України № 2768 – III від 25 жовтня 2001 року редакція від 08.07.2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 214. – С. 3-24.
5. Круш П. В. Економіка підприємства: навч. посіб. / П. В. Круш, В. І. Подвігіна, Б. М. Сердюк та ін. - К.: Ельга-Н: КНТ, 2007. – 777 с.
6. Паньків З.П. Земельні ресурси: Навчальний посібник. – Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 272 с.
7. Статистичний щорічник Житомирської області за 2011 рік / За ред. Л.О. Рижкової. – Житомир: Гол. упр. статистики у Житомир. обл., 2011. – 442с.
8. Держкомзем: за рік на Житомирщині орендна плата за землю зросла на 30% <http://zthata.com.ua/news/zemlya/18037-derzhkomzem-zza-rik-na-zhitomirshhini-orendna-plata-za-zemlyu-zrosla-na-30.html>

Рассмотрено интенсивность и эффективность использования земельно-ресурсного потенциала сельскохозяйственных предприятий Житомирской области и обосновано направление их развития.

Ключевые слова: земельно-ресурсный потенциал, интенсивность и эффективность использования земельных угодий, сельскохозяйственные угодья, арендная плата.

The paper covers the intensity and efficiency of land use and resource potential by the agricultural enterprises in Zhitomir region. The directions of their growth are substantiated.

Keywords: Land and resource potential, the intensity and efficiency of land use, agricultural lands, rents.

Дата надходження до редакції: 29.04.2013

Рецензент: д.е.н., професор Ходаківський Є.І.